<u>חלק ראשון--האם וש קשר בין, גלגל המזלות בפספס ב"כנ עתיקים בארץ ו"דף הדבש" התוניסי ?</u>

-אני זוכר שבילדותי, בתוניס, נשלחתי כמה שבועות לפני החג של ראש השנה, לחנות של המוהל :"גאסטון נז", שהיה בקרבת מקום ברובע היהודי, לקנות את העלון **"וארקת אלעסל"** (דף הדבש). החדש. זה היה דף שנתי (של 40 על 60 ס:מ) מודפס משני צדדים, בשתי השפות עברית וצרפתית. השם דף הדבש .בא לו בגלל הפצתו השנתית בחודש אלול, והוא הכיל כל ההוראות ל-קידוש והברכות על המתוקים שהוגשו בליל ראש השנה (בתוניסיה לא הסתפקו רק בתפוח ודבש) . הוא גם הכיל רוב המצוות הדרושות לקיום האירועים של כל השנה הבאה, לפי הוראות של חכמי העבר ואלה שבאו אחריהם, עם תאריכים, טקסטים והסברים על ביצוע המצוות. הכל מרוכז בעלון הזה, היו גם פרסומות שונות שעזרו כנראה להוזלת ההדפסה.

היו גם חודשי הלוח העברי (כל 12 חודשי השנה הבאה) וראשי חודשיהם, והודגשו גם ימים והמצוות שיש לקיים בכל חודש.

המוציא לאור של דף הדבש התוניסאי, היגר לפאריס, לאחר עצמאות תוניסיה והדף ה-"תוניסאי" קיבל שם חדש "דף הדבש הפאריזיאני"

בדף הדבש היה פרק חשוב שזכרתי, בעת שראיתי את **<u>גלגל המזלות</u>** בתוך פסיפסי בתי הכנסת העתיקים בצפון. ארץ ישראל .

בכתבה הזו , תוצג הצעת השערה על הקשר בין <u>גלגל המזלות</u> **של פספסי בתי הכנסת מלפני 1500 שנה, ודף הדבש של ימינו.**

בדף הדבש, ומתחת להדפסת הקידוש והברכות של החג, הייתה מסגרת ובה **4 התקופות השנתיות, עם פירוט היום והשעה**

- נתאר קודם את אירוע "**התקופות**" במורשת יהדות תוניסיה. סופר על 4 מלאכים המופקדים בארבע כנפות העולם, והיו משגיחים על טהרת המים, נגד יצורים רעים. כל עונה הם מחליפים מקום בניהם, ובזמן הקצר הזה, המים, שהם שמרו, נשארים ללא השגחה, ויש סכנה שיהפכו רעילים. לא ידוע בדיוק מתי קורא רגע "התקופה" , לכן הוגדל לשעה.

לאירוע הזה מכנים גם "**שומר פתאים**" כך שאם מאן דהוא, אינו יודע על "התקופה", הוא יהיה מוגן מכל נזק. (המילים "התקופה" וגם "שומר פתאים" נאמרים בעברית בתוך השפה היהודית-תוניסאית) ,

לאחר חיפושים ברשת מצאתי קטע זה מ-WIKIPEDIA

על פי המנהג המקורי, אין להשתמש במים ששהו בכלים בשעת התקופה ויש לשופכם, אולם החיד"א ציין כי בטורקיה ואיטליה נוהגים מנהג ממוצע, כך שלא שופכים את המים לאחר התקופה, ומקפידים רק שלא לשתות את המים בשעת התקופה. ישנם מקומות שנהגו להכריז בשבת בבית הכנסת על יום התקופה כך בוונציה[15] ובמרוקו.

בדורות האחרונים רבים אינם מקפידים על מנהג זה, כך גם כתב הרב חיים קניבסקי שבבית החזון איש לא חששו למנהג זה, מאידך דעת הרב מאיר מאזוז והרב עובדיה יוסף כי יש להחזיר את המנהג אף במקומות שנשכח. כך כתב:

Wikipedia

בכל עונה, הייתה "התקופה" מתרחשת בחודשים העבריים האלה, תקופת תשרי, תקופת טבת, תקופת ניסן ותקופת תמוז.

כאמור, ב"דף הדבש" היה **לוח שנה עברי** עם הסברים על כל יום אירוע חשוב. שרב הקהילה היה מכריז עליו, בבית הכנסת, בשבת, אחרי קריאת ההפטרה , הוא היה מודיע לקהל המתפללים, על היום והשעה של האירוע, למשל על זמני **התקופה**, וכך גם מי שלא רכש את העלון, יידע בדיוק את היום והשעות של "התקופה". הכרזה זו הייתה חלק מתפקידיו הדידקטיים של רב הקהילה

-כסמכות הדתית של קהל בית הכנסת שלו, היה הרב, גם מודיע (לאחר קריאת ההפטרה) על כל האירועים המיוחדים שיתקיימו בשבוע שיבוא. זה כולל ראשי חודשים, קידוש לבנה, , ימי צום, ערבי חג וכד...

המסקנה שיתכן שמה שרואים על הפסיפס של בתי כנסת העתיקים בישראל, שימש כמקור וכהשראה, ודוגמה **להודעת הרב** של הכרזה זו, וגם להדפסת עלון **וארקאת אלעסל.** אני חושב, שאז, לפני מאות שנים, עמד מנהיגה הרוחני של הקהילה, על הפסיפס והצביע על דמות התקופה והתריע על זמן **איסור שתיית מים.** בשיטה דידקטית זו הכריז גם על בוא ראש החודש (או כל אירוע אחר) שיבוא בשבוע הבא, והצביע על (המזל) או הגזרה שבגלגל המזלות של הפסיפס. וכך, יישמו זאת חכמי היהודים ב-תוניסיה בבית הכנסת ומאוחר יותר ע"י הדפסת "דף הדבש"

בחיפושי ברשת, מצאתי גם הרבה מאמרים על קיום "התקופה" בקהילות ישראל וגם שהיו חכמים בעד ונגד קיומה. המחייבים היו רובם מהעדה הספרדית.

מהמידע שמצאתי כ-דשת. (הרב דוד אבודרהם, המאה ה-14 ואבן עזרא המאה 12)

הרב ישראל יצחק הלוי איצקוביץ

האבודרהם כתב: שד' מלאכים ממונים על המים בארבע תקופות אלו, כל אחד בתקופתו ומתחלפים, וכשזה יוצא וזה נכנס עומדים המים בלא שמירה.

עוד טעם כתב האבן עזרא בשם רב האיי גאון: בעבור שהתקופות הם בתחילת השנה ובתחילת רביעה לכך הקפידו שלא לשתות בעיתן

כתבה זו אינה דנה כלל בפירושים על הימצאות **דמויות אדם וחיות** בפסיפסים העתיקים **ולא בקיום <u>הדיבר השני</u>**. נזכיר שבית הכנסת של דורא-ארופוס (בסוריה, המאה ה-3), ציורי קיר כללו דמויות רבות של אדם וחיות , כנראה , שהיה להם תפקיד להסברה על אירועים חשובים של עם ישראל בעברו.

ציור דמויות אדם בקירות בית הכנסת של דורא-ארופוס (סוריה המאה השלישית)

תגליות ארכיאולוגיות חשפו הרבה בתי כנסת עתיקים בארץ ישראל, אנו נדון כאן בקבוצה שמרוצפת באבני פסיפס המציגים באופנים שונים, את לוח השנה, ננסה לשער את חלקו של לוח זה בחיי הקהילה אז ובימינו.

הפצת המידע על אירועי השנה הייתה חשובה ליהודים רבים שחיו גם בתפוצות,

רוב הקהילה לא ידע את תאריכי הפולחנים השונים של השנה, ולכן בבית הכנסת הרבי היה מודיע בתפילת שבת על פרטי האירוע שיקרה בשבוע הבא. הוא כנראה נעזר בדמויות של הפסיפס, (זה דומה בימינו, מה שכתוב על "דף הדבש"), בשני המקרים אמצעי ההמחשה אלה נועדו, כנראה, להשלים את המידע על האירועים.

ברוב בתי הכנסת העתיקים המתוארים כאן, הפסיפס כולל 3 ריבועים גדולים ונדון כאן רק בריבוע האמצעי, זה של **גלגל המזלות,** למרות שגם שני החלקים האחרים שמשו, אולי גם, את השליח ציבור, להעברת מידע על האירוע שתאריכו דרש הכרזה .

הגלגל לא מתאר כלל דברי קודש ונראה שאינו כ"כ שייך לשאר השטחים של כל הפסיפס., ולכן נשאלת השאלה על הימצאותה של צורה הלקוחה מהתרבות ההלניסטית, בין שני הריבועים האחרים.

רחוק מארץ ישראל, בתוניסיה, נחשפו 2 בתי הכנסת, מהמאות החמישית או השישית, בערים **נארו ו-קליביה**, שלא כללו גלגל מזלות ולא דמויות אדם.

חלוקת הריבועים של הפסיפס

<u>מהמעגל המרכזי של הגלגל</u>, שמקיף את "הליוס" (אל השמש), יוצאים קווי חלוקת המעגל החיצוני ל- 12 גזרות . בכל גזרה מופיעה דמות מקבוצת המזלות של האסטרולוגיה . המזלות מייצגים את חודשי השנה העברית

למעגל החיצוני יש מרובע משיק .

הפינות שבין המעגל והריבוע, מילאו 4 דמויות שייצגו את תקופות השנה, וזה כתוב ליד הדמות.
ננסה לבדוק את הקומפוזיציה של ארבעת פסיפסי בתי הכנסת הנמצאים במרחק אווירי לא גדול.

גלגל המזלות של בתי הכנסת ב

חפצי-בה

נערן

(המשך בחלק ב)

אברהם בר-שי (בן-עטיה)